

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(عبر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام
دانشکده فلسفه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه دین

بررسی شبهات جدید مبنای اسلامی با تاکید بر دیدگاه علامه طباطبایی (ره)

استاد راهنما:

دکتر حسن عبدی (زید عزه)

استاد مشاور:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر عسکری سلیمانی امیری (زید عزه)

نگارش:

رضا باذلی

آذر ۱۳۹۲

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و ... از این پایان نامه برای دانشگاه باقرالعلوم ^(علیه السلام) محفوظ است.

نقل مطالب با ذکر ماخذ بلامانع است.

تقديم

قال رسول الله «صلى الله عليه و آله و سلم»:

(فاما ابنتى فاطمة فهى سيدة نساء العالمين من الاولين و الآخريين)

ثم التفت الى على «عليه السلام» فقال:

(يا على ان فاطمة بضعة منى و نور عينى و ثمرة فؤادى يسوونى ما ساءها و يسرنى ما سرها)

(بحار الانوار، ج ٣٧، ص ٨٥؛ روايت ٥٢ از باب ٥٠)

تقديم به صديقه كبرى حضرت فاطمة زهرا «سلام الله عليها»

تقدیر

نخست آفریدگار بی‌همتا را می‌ستاییم و بر بخشندگی و مهربانی‌اش سر کرنش فرود آورده،
پیشانی پرستش بر آستانش می‌ساییم. سپس تلاش و کوشش بزرگان و فرزاندگانی را ارج می‌نهیم
که این نوشتار بدون یاری آنان سامان نمی‌یافت به ویژه

جناب آقای دکتر حسن عبدی (زید عزه) ؛ استاد محترم راهنما؛

جناب آقای حجت الاسلام و المسلمین دکتر عسکری سلیمانی امیری (زید عزه) ؛ استاد محترم

مشاور؛

بهروزی و سرافرازی آنان را از درگاه ایزد یکتا خواستاریم.

«و واپسین سخن آن که ستایش تنها خداوندی را سزاوار است که پروردگار هر دو جهان است»

چکیده

مبناگرایی کهن‌ترین دیدگاه درباره ساختار و شاکله توجیه به شمار می‌رود. اغلب حکمای مسلمان در دو حوزه تصورات و تصدیقات قائل به قرائت خاصی از مبناگرایی هستند. در مبناگرایی اسلامی، معارف چه تصویری و چه تصدیقی به دو قسم بدیهی و نظری تقسیم می‌شوند. معرفت‌های نظری مبتنی بر معرفت‌های بدیهی بوده، توسط آنها معلوم می‌گردند؛ اما معلومات بدیهی، بی‌نیاز از دیگر معلومات هستند. وجه تمایز مبناگرایی اسلامی با سایر قرائت‌های مبناگرایی، نخست در ویژگی معلومات پایه (بدیهی بودن) و دوم در کیفیت ابتدای نظریات بر بدیهیات است. ابتدای نظریات بر بدیهیات در تصورات از طریق تعریف و در تصدیقات تنها از راه برهان شکل می‌گیرد. دیدگاه علامه طباطبایی در این مورد همانند دیگر فلاسفه مسلمان است؛ اما با این اختلاف که ایشان بدیهیات تصدیقی واقعی را منحصر در اولیات کرده‌اند. مبناگرایی به ویژه در این اواخر با سربرآوردن دیدگاه‌های رقیب، با چالش‌های جدیدی مواجه شده است. از جمله‌ی این چالش‌ها می‌توان به انکار باورهای پایه، نفی ویژگی خطاناپذیری باورهای پایه، استدلال ویتگنشتاین علیه زبان خصوصی، شکاکیت درباره جهان خارج، عدم تکرار حد وسط در بدیهیات و ... اشاره کرد. سؤال اصلی تحقیق این است که آیا مبناگرایی اسلامی به خصوص با تأکید بر دیدگاه علامه طباطبایی توان پاسخ‌گویی به شبهات جدید و دفع آن‌ها را دارد؟ روش تجزیه و تحلیل مطالب، روش عقلی و فلسفی و روش گردآوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای است. نگارنده در حد بضاعت خویش، اشکالات مطرح شده را نقد و بررسی کرده و در پایان نتیجه گرفته است که بسیاری از این مناقشات بر اثر عدم درک صحیح مبناگرایی به ویژه مبناگرایی اسلامی وارد شده است. مبناگرایی اسلامی با تکیه بر فلسفه اسلامی از چنان ظرفیت و قابلیت برخوردار است که شبهات مطرح شده به هیچ وجه یارای کنار گذاشتن و زیر سؤال بردن آن را ندارند. بنابراین دیدگاه مبناگرایی به خصوص قرائت اندیشمندان مسلمان همچنان کامل‌ترین و بهترین نظریه‌ای است که در ساختار و شاکله توجیه ارائه شده است.

کلید واژگان: مبناگرایی، مبناگرایی در تصورات، مبناگرایی در تصدیقات، علامه طباطبایی، شبهات مبناگرایی

فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم	۱
۱-۱. کلیات تحقیق	۲
۲-۱. مفاهیم	۸
فصل دوم: مبنای گرای اسلامی با تاکید بر آراء علامه طباطبایی	۱۲
۱-۲. چیستی و پیشینه مبنای گرای اسلامی	۱۳
۲-۲. تقسیمات علم	۴۶
۳-۲. مبنای گرای در باب مفاهیم	۵۲
۴-۲. مبنای گرای در باب گزاره‌ها	۷۷
فصل سوم: تبیین و بررسی شبهات جدید مبنای گرای اسلامی	۱۱۴
۱-۳. شبهات مبنای گرای در باب مفاهیم	۱۱۶
۲-۳. شبهات مبنای گرای در باب گزاره‌ها	۱۲۰
فصل چهارم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۱۸۵
۱-۴. نتیجه‌گیری	۱۸۶
۲-۴. پیشنهادها	۱۸۸
منابع و مأخذ	۱۸۹

۱	فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم	۱
۲	۱-۱. کلیات تحقیق	۲
۲	۱-۱-۱. طرح مسأله	۲
۳	۱-۱-۲. پرسش‌های تحقیق	۳
۳	۱-۲-۱-۱. پرسش اصلی	۳
۳	۱-۲-۱-۲. پرسش‌های فرعی	۳
۳	۱-۳-۱. پیشینه تحقیق	۳
۵	۱-۴-۱. ضرورت تحقیق	۵
۶	۱-۵-۱. فرضیه تحقیق	۶
۶	۱-۶-۱. هدف تحقیق	۶
۶	۱-۷-۱. روش تحقیق	۶
۶	۱-۸-۱. منابع تحقیق	۶
۷	۱-۹-۱. ساختار تحقیق	۷
۸	۲-۱. مفاهیم	۸
۸	۲-۱-۱. معنای مبنای‌گرایی	۸
۸	۲-۲-۱. دیدگاه رقیب	۸
۹	۲-۳-۱. علامه طباطبایی	۹
۱۲	فصل دوم: مبنای‌گرایی اسلامی با تأکید بر آراء علامه طباطبایی	۱۲
۱۳	۱-۲. چیستی و پیشینه مبنای‌گرایی اسلامی	۱۳
۱۳	۱-۱-۲. چیستی مبنای‌گرایی	۱۳
۱۶	۱-۱-۱-۲. ادله مبنای‌گرایی	۱۶
۱۶	۱-۱-۱-۱-۲. استدلال از راه تسلسل	۱۶
۱۷	۱-۱-۱-۱-۲. تقریر غربی‌ها	۱۷
۱۷	۱-۱-۱-۱-۲. تقریر اندیشمندان مسلمان	۱۷
۱۸	۱-۱-۱-۱-۲. استدلال از راه احتمال و یقین	۱۸

- ۲۰..... ۲-۱-۱-۲. منشأ اختلاف و پیدایش انواع میناگرایی
- ۲۱..... ۳-۱-۱-۲. اقسام میناگرایی
- ۲۷..... ۲-۱-۲. پیشینه میناگرایی
- ۲۸..... ۱-۲-۱-۲. میناگرایی ارسطو
- ۳۱..... ۲-۲-۱-۲. میناگرایی فارابی
- ۳۱..... ۱-۲-۲-۱-۲. تقسیم علم به تصور و تصدیق
- ۳۱..... ۲-۲-۲-۱-۲. تقسیم به بدیهی و نظری
- ۳۵..... ۳-۲-۱-۲. میناگرایی ابن سینا
- ۳۵..... ۱-۳-۲-۱-۲. تقسیم علم به حصولی و حضوری
- ۳۵..... ۲-۳-۲-۱-۲. تقسیم علم حصولی به تصور و تصدیق و هر یک از آنها به بدیهی و نظری
- ۳۶..... نظری
- ۳۷..... ۳-۳-۲-۱-۲. استدلال ابن سینا بر میناگرایی
- ۳۹..... ۴-۳-۲-۱-۲. اقسام معرفت‌های پایه
- ۴۰..... ۵-۳-۲-۱-۲. شیوه کسب تصور و تصدیق
- ۴۰..... ۴-۲-۱-۲. میناگرایی ملاصدرا
- ۴۰..... ۱-۴-۲-۱-۲. تقسیم علم به حصولی و حضوری
- ۴۲..... ۲-۴-۲-۱-۲. تصور و تصدیق
- ۴۲..... ۳-۴-۲-۱-۲. تقسیم تصور و تصدیق به بدیهی و نظری
- ۴۴..... ۴-۴-۲-۱-۲. اصل استحاله اجتماع نقیضین
- ۴۶..... ۲-۲. تقسیمات علم
- ۴۶..... ۱-۲-۲. حقیقت علم
- ۴۷..... ۱-۱-۲-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
- ۴۷..... ۲-۲-۲. تقسیم علم به حضوری و حصولی
- ۴۸..... ۱-۲-۲-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
- ۴۸..... ۲-۲-۲-۲. تعریف علم حضوری
- ۴۹..... ۱-۲-۲-۲-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
- ۵۰..... ۳-۲-۲-۲. تعریف علم حصولی
- ۵۱..... ۱-۳-۲-۲-۲. دیدگاه علامه طباطبایی

۵۲۳-۲-۲. تقسیم علم به تصور و تصدیق
۵۲۳-۲. میناگرایی در باب مفاهیم
۵۲۱-۳-۲. تعریف مفهوم و تصور
۵۵۱-۱-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۵۵۲-۳-۲. تقسیمات و طبقه‌بندی مفاهیم
۵۶۱-۲-۳-۲. تقسیم مفاهیم به جزئی و کلی
۵۹۱-۱-۲-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۶۱۲-۲-۳-۲. تقسیم مفاهیم به بدیهی و غیربدیهی
۶۲۱-۲-۲-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۶۳۲-۲-۲-۳-۲. تقسیم مفاهیم بدیهی به اولی و ثانوی
۶۳۳-۲-۲-۳-۲. معیار بدهت تصویری
۶۴۱-۳-۲-۲-۳-۲. دیدگاه عمومیت
۶۵۲-۳-۲-۲-۳-۲. دیدگاه بساطت
۶۸۳-۳-۲-۲-۳-۲. دیدگاه ارجاع به علوم حضوری
۶۹۴-۳-۲-۲-۳-۲. دیدگاه تفصیل
۷۱۵-۳-۲-۲-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۷۳۴-۲-۲-۳-۲. اقسام تصورات بدیهی
۷۵۱-۴-۲-۲-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۷۵۳-۳-۲. میناگرایی در تصورات
۷۷۱-۳-۳-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۷۷۴-۲. میناگرایی در باب گزاره‌ها
۷۸۱-۴-۲. تعریف تصدیق
۷۹۱-۱-۴-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۸۱۲-۱-۴-۲. رابطه تصدیق و قضیه
۸۲۱-۲-۱-۴-۲. دیدگاه علامه طباطبایی
۸۳۲-۴-۲. تقسیمات و طبقه‌بندی تصدیقات
۸۳۱-۲-۴-۲. تقسیم تصدیقات به یقین و ظن
۸۴۱-۱-۲-۴-۲. دیدگاه علامه طباطبایی

۸۴ تقسیم قضایا به حملی و شرطی
۸۵ دیدگاه علامه طباطبایی
۸۶ تقسیم قضایا به تحلیلی و ترکیبی
۸۷ تقسیم قضایا به پیشین و پسین
۸۸ تقسیم تصدیقات و قضایا به بدیهی و غیربدیهی
۸۹ دیدگاه علامه طباطبایی
۸۹ تقسیم بدیهیات به اولی و ثانوی
۹۲ دیدگاه علامه طباطبایی
۹۳ اقسام بدیهیات تصدیقی
۹۸ دیدگاه علامه طباطبایی
۱۰۱ معیار بدهت اولیات
۱۰۵ دیدگاه علامه طباطبایی
۱۰۵ معیار بدهت وجدانیات
۱۰۶ دیدگاه علامه طباطبایی
۱۰۷ مبنای در تصدیقات
۱۰۹ دیدگاه علامه طباطبایی
۱۱۴	فصل سوم: تبیین و بررسی شبهات جدید مبنای اسلامی
۱۱۶ ۱-۳. شبهات مبنای در باب مفاهیم
۱۱۶ ۱-۱-۳. بدیهی‌انگاری همه تصورات
۱۱۶ ۱-۱-۱-۳. توضیح شبهه
۱۱۸ ۲-۱-۱-۳. نقد و بررسی
۱۲۰ ۲-۳. شبهات مبنای در باب گزاره‌ها
۱۲۱ ۱-۲-۳. شبهات مربوط به گزاره‌ها و باورهای پایه
۱۲۲ ۱-۱-۲-۳. انکار وجود گزاره‌ها و باورهای پایه
۱۲۲ ۱-۱-۱-۲-۳. توضیح شبهه
۱۲۵ ۲-۱-۱-۲-۳. نقد و بررسی
۱۳۰ ۲-۱-۲-۳. محدودیت و اندک بودن گزاره‌های مبنا و پایه
۱۳۰ ۱-۲-۱-۲-۳. توضیح شبهه

- ۱۳۱.....۲-۲-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۳۲.....۳-۱-۲-۳. اختلاف در بدیهیات و باورهای پایه
- ۱۳۲.....۱-۳-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۳۴.....۲-۳-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۳۶.....۴-۱-۲-۳. نفی خطاناپذیری باورهای پایه
- ۱۳۶.....۱-۴-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۳۹.....۲-۴-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۴۲.....۵-۱-۲-۳. سرانجام مبناگرایی: شکاکیت درباره جهان خارج
- ۱۴۲.....۱-۵-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۴۴.....۲-۵-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۴۷.....۶-۱-۲-۳. استدلال ویتگنشتاین علیه زبان خصوصی
- ۱۴۷.....۱-۶-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۵۲.....۲-۶-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۵۳.....۷-۱-۲-۳. ارتباط یقین و بدهت با صدق و واقعیت
- ۱۵۳.....۱-۷-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۵۳.....۲-۷-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۵۴.....۸-۱-۲-۳. اشکالات مربوط به اولیات
- ۱۵۵.....۱-۸-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۵۶.....۲-۸-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۵۸.....۹-۱-۲-۳. اشکالات مربوط به وجدانیات
- ۱۵۸.....۱-۹-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۵۹.....۲-۹-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۶۱.....۱۰-۱-۲-۳. نقض اصل امتناع تناقض
- ۱۶۱.....۱-۱۰-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۶۴.....۲-۱۰-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۶۷.....۱۱-۱-۲-۳. اتهام جزم اندیشی و تعصب (دگماتیسم)
- ۱۶۷.....۱-۱۱-۱-۲-۳. توضیح شبهه
- ۱۶۸.....۲-۱۱-۱-۲-۳. نقد و بررسی
- ۱۷۰.....۲-۲-۳. شبهات مربوط به ابتدای گزاره‌های غیرپایه بر گزاره‌های پایه

۱۷۰.....۱-۲-۲-۳. تکرار نشدن حد وسط در گزاره‌های پایه و بدیهی

۱۷۰.....۱-۱-۲-۲-۳. توضیح شبهه

۱۷۱.....۲-۱-۲-۲-۳. نقد و بررسی

۱۷۶.....۲-۲-۲-۳. نقض الگوها و نظام‌های مبتنی بر مبنایگرایی

۱۷۶.....۱-۲-۲-۲-۳. توضیح شبهه

۱۸۰.....۲-۲-۲-۲-۳. نقد و بررسی

۱۸۳.....۳-۲-۲-۳. اشکال به ساختار طولی معرفت

۱۸۳.....۱-۳-۲-۲-۳. توضیح شبهه

۱۸۴.....۲-۳-۲-۲-۳. نقد و بررسی

۱۸۵..... **فصل چهارم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها**

۱۸۶.....۱-۴. نتیجه‌گیری

۱۸۸.....۲-۴. پیشنهادها

۱۸۹.....منابع و مآخذ

۱۸۹.....منابع فارسی

۱۹۴.....منابع عربی

۱۹۷.....مقالات

فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم

۱-۱. کلیات تحقیق

بخش کلیات را در قالب چند محور پی می‌گیریم.

۱-۱-۱. طرح مسأله

مبناگرایی رایج‌ترین و قدیمی‌ترین دیدگاه درباره ساختار و شاکله توجیه به شمار می‌رود. طبق این دیدگاه معلومات بشری به پایه و غیرپایه (یا مبنا و روبنا) تقسیم می‌گردند. معلومات غیرپایه توجیه خود را از طریق معلومات پایه به دست می‌آورند؛ اما معلومات پایه بی‌نیاز از توجیه هستند. این دیدگاه خود دارای انواع و قرائت‌های مختلفی است. اغلب فلاسفه و حکمای مسلمان در دو حوزه تصورات و تصدیقات قائل به قرائت خاصی از مبناگرایی هستند. در مبناگرایی اسلامی، معرفت‌ها چه تصویری و چه تصدیقی، به بدیهی و نظری تقسیم می‌شوند؛ معرفت‌های نظری مبتنی بر معرفت‌های بدیهی بوده، از طریق آنها به دست می‌آیند. بدیهیات بی‌نیاز از دیگر معلومات هستند. تصورات نظری از طریق تعریف و تصدیقات نظری از راه استدلال از بدیهیات به دست می‌آیند. در مبناگرایی ویژه حکمای مسلمان گزاره‌های بدیهی، یقینی و خطاناپذیر هستند و از دو راه عقل و حس به دست می‌آیند.

از جمله فیلسوفان مسلمان قائل به مبناگرایی، فیلسوف پرآوازه‌ی معاصر علامه طباطبایی است که در آثار خود به طور دقیق به هر دو حوزه تصورات و تصدیقات پرداخته است. از دیدگاه علامه طباطبایی گزاره‌های بدیهی تنها از راه عقل حاصل می‌گردند و منحصر در اولیات هستند.

مبناگرایی از گذشته از سوی مخالفانش با انتقادهایی مواجه بوده است. در این اواخر با سربرآوردن دیدگاه‌های رقیب، این دیدگاه به ویژه قرائت کلاسیک آن که نسبت به دیگر قرائت‌ها، شباهت بیشتری به مبناگرایی اسلامی دارد، با چالش‌های جدیدی به ویژه از سوی حکمای مغرب زمین مواجه شده است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به انکار وجود باورهای پایه، استدلال ویتگنشتاین علیه زبان خصوصی، شکاکیت درباره جهان خارج، نقض اصل امتناع تناقض، نفی

خطاناپذیری باورهای پایه، عدم تکرار حد مشترک در بدیهیات و ... اشاره کرد. دست کم برخی از این چالش‌ها به دلیل جدید بودن تا به حال مورد نقد و بررسی جدی و تفصیلی قرار نگرفته‌اند. با توجه به این که مبنای نظریه رایج در بحث توجیه معرفت و دیدگاه اغلب فیلسوفان مسلمان است و اخیراً با چالش‌های جدید و جدی مواجه شده است این سوال مطرح می‌شود که آیا مبنای اسلامی خصوصاً با تاکید بر دیدگاه علامه طباطبایی توان پاسخ‌گویی به شبهات جدید و دفع آن‌ها را دارد؟

۱-۱-۲. پرسش‌های تحقیق

پرسش‌های تحقیق به اصلی و فرعی تقسیم می‌گردند.

۱-۱-۲-۱. پرسش اصلی

براساس مبانی معرفت‌شناسی اسلامی با تاکید بر آراء علامه طباطبایی چه پاسخی می‌توان به شبهات جدید وارد بر مبنای ارائه کرد؟

۱-۱-۲-۱-۱. پرسش‌های فرعی

(الف) مبنای اسلامی به ویژه مبنای علامه طباطبایی چیست؟

(ب) شبهات وارد بر مبنای در باب تصورات کدامند و پاسخی می‌توان به آنها چیست؟

(ج) چه مناقشاتی به مبنای در حوزه تصدیقات وارد شده است؟ چه پاسخی می‌توان به آنها داد؟

(د) اشکالات وارد شده بر مبنای در باب تصدیقات در رابطه با گزاره‌های پایه کدامند؟

(ز) چه انتقاداتی بر مبنای در حوزه تصدیقات در رابطه با ابتدای گزاره‌های غیرپایه بر گزاره‌های پایه وارد شده است؟

۱-۱-۳. پیشینه تحقیق

در میان آثار و کتب معرفت‌شناسی چه غربی و چه اسلامی، اثری که به صورت مستقل و مبسوط به دیدگاه مبنای پرداخته باشد، به چشم نمی‌خورد؛ البته در این مورد مقالاتی وجود دارد. در مورد مبنای اسلامی و شبهات آن، وضع بدتر است؛ چرا که در این مورد مقالات کمتری نیز دیده می‌شود. درباره این موارد تنها در لابلای آثار می‌توان مطالبی یافت. درباره موضوع تحقیق

حاضر نیز وضع به همین منوال است؛ یعنی هیچ اثر مستقلی درباره آن نمی‌توان پیدا کرد. بنابراین این موضوع در آثار پیشینان به صورت مستقل، هیچ پیشینه‌ای ندارد؛ اما می‌توان کتبی یافت که در لابلاي محتوایشان، به مطالبی در این مورد پرداخته‌اند. در این مورد به چند نمونه ذیل اشاره می‌کنیم:

الف. عباس عارفی، بدیهی و نقش آن در معرفت‌شناسی، چاپ اول، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۹.

این کتاب در نه فصل شکل گرفته و در آن مباحث مختلف مربوط به مسئله بدیهی و بداهت بررسی شده است. فصل نهم با عنوان «بدیهی و مبنای» عهده‌دار مباحث مبنای، انواع آن و برخی شبهات می‌باشد. این کتاب علی‌رغم اینکه در فصول مختلف، بسیاری از مباحث مربوط به مبنای اسلامی را شامل می‌گردد؛ اما اولاً: در آن دیدگاه علامه طباطبایی به صورت تفصیلی مطرح نشده است. تنها برخی از آرای علامه به صورت پراکنده و به تناسب بحث بیان شده است؛ ثانیاً: تنها به برخی از چالش‌های مبنای اشاره کرده است و همه آنها را مطرح نکرده است؛ ثالثاً: مبنای در تصورات و شبهات آن نیز از مواردی است که در این اثر به صورت تفصیلی بدان پرداخته نشده است.

ب. محمد حسین‌زاده، پژوهشی تطبیقی در معرفت‌شناسی معاصر، چاپ سوم، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۰.

این کتاب در نه فصل تنظیم شده است. چهار فصل اخیر، به مبنای، نقدها، قرائت‌ها و مبنای اسلامی پرداخته است. نویسنده کتاب هرچند به مسائل مبنای به صورت مفصل پرداخته است؛ اما در بخش نقدها تنها شبهات محدودی (شش اشکال) را مورد نقد و بررسی قرار داده است و بسیاری از شبهات را طرح نکرده است. آرای علامه نیز به صورت پراکنده و مختصر بیان شده است. مبنای در باب تصورات نیز از مواردی است که به صورت بسیار مختصر مطرح شده و به شبهات آن اساساً هیچ توجهی نشده است.

ج. محمد تقی فعالی، علوم پایه / نظریه بداهت، چاپ اول، قم، نشر دارالصادقین، ۱۳۷۸.

این کتاب را یک پیش درآمد و چهار فصل تشکیل داده است. سه فصل اول مقدمات مسئله بداهت، فصل چهارم بررسی نظریه بداهت (مبنای اسلامی) و انتهای کتاب بررسی و نقد

شبهاات بدیهیات را عهده‌دار است. در این کتاب نه بر دیدگاه علامه طباطبایی تمرکز شده و نه بسیاری از اشکالات میناگرایی اسلامی مطرح شده است. میناگرایی در تصورات و شبهاات آن نیز در این کتاب مغفول مانده است.

د. عباس عارفی، مطابقت صور ذهنی با خارج، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸.

همه مباحث این کتاب مستقیماً به موضوع تحقیق حاضر مربوط نیست. تنها فصل پنجم (سرشت معرفت و ضرورت توجیه) و به خصوص فصل نهم و دهم مربوط به بحث حاضر است. فصل پنجم به صورت خیلی مختصر به میناگرایی و دیدگاه‌های رقیب آن پرداخته است. فصل نهم شبهااتی را مطرح کرده است که برخی از آنها شبهاات میناگرایی نیز به شمار می‌رود. فصل دهم پاسخ‌های شبهااتی است که در فصل نهم مطرح شده است. مؤلف در این کتاب میناگرایی را به صورت تفصیلی ارائه نکرده است. همه شبهاات میناگرایی نیز مطرح نشده است. مؤلف در این کتاب به میناگرایی در تصورات و شبهاات آن و نیز میناگرایی علامه طباطبایی پرداخته است.

۱-۱-۴. ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه اساس و مبنای مباحث مجموعه فلسفه از جمله فلسفه دین را مباحث معرفت‌شناسی تشکیل می‌دهد و میناگرایی یکی از مباحث مهم معرفت‌شناسی در باب ساختار توجیه معرفت به شمار می‌رود، اتخاذ هر گونه دیدگاه اثباتی یا سلبی در این مورد نقش کلیدی و اساسی در مباحث فلسفه و فلسفه دین، از جمله معرفت دینی دارد. همچنین با توجه به این که میناگرایی نظریه غالب فیلسوفان مسلمان و یکی از مباحث کلیدی و مهم در معرفت‌شناسی است، اهمیت نقد و بررسی شبهاات جدید این دیدگاه از آنجا روشن می‌شود که در صورت عدم پاسخ به شبهاات وارده، نظریه حکمای مسلمان زیر سوال رفته و معرفت‌شناسی حکمای اسلامی با مشکل جدی مواجه خواهد شد و به تبع فلسفه اسلامی نیز که مبتنی بر معرفت‌شناسی است دچار مشکل خواهد شد. بنابر نظر برخی از اندیشمندان، علامه طباطبایی نخستین فیلسوف مسلمانی است که مباحث معرفت‌شناسی را به صورت مستقل مطرح کرده و در آثار خود مباحث مهم و دقیقی در مورد میناگرایی ارائه کرده است؛ ولی این مباحث به صورت مستقل و مبسوط جمع‌آوری و تدوین

نشده است. از این رو بررسی دیدگاه ایشان در تحقیق حاضر اهمیت و ضرورت آن را دو چندان می‌کند.

۱-۱-۵. فرضیه تحقیق

هیچ یک از شبهاتی که علیه مبنای گروهی خصوصاً مبنای گروهی ویژه حکمای مسلمان وارد شده است، نتوانسته به مبنای گروهی اسلامی خدشه‌ای وارد کند؛ هر چند برخی از شبهات، قوی و جدی به نظر می‌آیند. به نظر می‌رسد شبهات وارد بر مبنای گروهی اسلامی از سوی مخالفان، بر اثر عدم درک روشن و دقیق مبنای گروهی اسلامی است. مبنای گروهی اسلامی از چنان ظرفیت‌ها و قابلیت‌هایی برخوردار است که می‌تواند از تیغ هرگونه شبهه‌ای در امان بماند و آنها را از خود دفع کند.

۱-۱-۶. هدف تحقیق

هدف اصلی تحقیق حاضر آشکار کردن و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فلسفه اسلامی (بخش شناخت‌شناسی) در مواجهه با شبهاتی است که در زمینه معرفت‌شناسی از سوی فلاسفه مغرب زمین مطرح شده است. هدف دیگر این پژوهش بررسی مبانی معرفتی پلورالیسم است؛ زیرا براساس مبنای گروهی اسلامی راه برای نسبیّت در معرفت بسته می‌شود. هدف دیگر این رساله را می‌توان بازشناسی آرای معرفت‌شناسانه فلاسفه مسلمان، به ویژه آرای فیلسوف شهیر معاصر علامه طباطبایی دانست.

۱-۱-۷. روش تحقیق

روش تجزیه و تحلیل مطالب در تحقیق حاضر، روش عقلی و فلسفی و بهره‌گیری از ابزار عقل است. روش گردآوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای و بهره‌مند شدن از ابزار فیش‌برداری است.

۱-۱-۸. منابع تحقیق

منابع تحقیق در مجموع به سه بخش تقسیم می‌شوند: منابع فارسی، عربی و مقالات. در منابع فارسی هم از کتب فلاسفه و معرفت‌شناسان غربی بهره گرفته شده و هم از کتب اندیشمندان و متفکران مسلمان. در بخش عربی اغلب از فلاسفه و حکمای مسلمان از جمله فارابی، ابن سینا،